

УДК 069.1:904(043.2)



ХОВРИЧ Сергій,
кандидат історичних наук, доцент,
старший викладач кафедри № 3
Військового інституту телекомунікацій та
інформатизації імені Героїв Крут (м. Київ, Україна)
s.khovrych@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2003-5262

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1963–2009 рр.)

Музеї відіграють важливу роль у соціокультурних процесах будь-якої держави. В умовах непростих економічних перетворень і реформування освіти вивчення та аналіз розвитку музейної справи в Україні є актуальним питанням. Мета статті: проаналізувати основні періоди розвитку Музею історії Київського політехнічного інституту (1963–2009 рр.) і з'ясувати фактичну дату його заснування. Запропонована стаття є першою розвідкою з обраної теми. Основу джерельної бази дослідження склали неопубліковані архівні документи НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» та Державного політехнічного музею імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», які уперше введені до наукового обігу.

Автор використав історико-порівняльний та історико-генетичний методи дослідження. Вперше запропонована наукова періодизація історії даного музею, яка значно полегшить дослідницьку роботу для науковців, адже тут чітко і логічно простежений увесь розвиток музейного підрозділу. Зосереджено увагу на аналізі ключових подій в історії зародження і розвитку Музею історії КПІ (нині – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»). Досліджено вплив зовнішніх чинників на формування музейної експозиції. Акцентовано увагу на доволі складних взаємостосунках музейного активу із керівництвом освітнього закладу. Привертає увагу тривала боротьба музейників за надання Музею повноцінного статусу, розширення його штату і збільшення фінансування підрозділу. Проте не завжди ця боротьба мала позитивні наслідки (врешті-решт, він був перетворений на відділ Державного політехнічного музею при НТУУ «КПІ»). З'ясовано, що за «совєтської» доби Музей виконував переважно роль ідеологічного рупора тодішньої правлячої

партії; такий стан речей практично зберігся аж до відновлення Україною самостійності. Доведено, що деякий час співіснували дві експозиції з історії КПІ: «стара» з компартійними мітмами і «нова», яка більш-менш відповідала потребам уже постколоніальної доби.

Ключові слова: Україна, Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського», музейні цінності, музейники, освіта.

FEATURES OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE HISTORY MUSEUM OF KYIV POLYTECHNIC INSTITUTE (1963–2009)

Museums play an important role in the socio-cultural processes of any country. In the conditions of difficult economic transformations and education reform, the study and analysis of the development of the museum business in Ukraine is an urgent issue. The purpose of the article: to analyze the main periods of development of the History Museum of the Kyiv Polytechnic Institute (1963–2009) and to find out the actual date of its foundation. The proposed article is the first exploration of the chosen topic. The source base of the research was made up of unpublished archival documents of the Igor Sikorsky National Technical University and the Borys Paton State Polytechnic Museum at the Igor Sikorsky National Technical University, which were introduced into scientific circulation for the first time.

The author used historical-comparative and historical-genetic research methods. For the first time, a scientific periodization of the history of this museum is proposed, which will greatly facilitate research work for scientists, because the entire development of the museum unit is clearly and logically traced here. Attention is focused on the analysis of key events in the history of the birth and development of the KPI History Museum (now – the National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute»). The influence of external factors on the formation of the museum exposition was studied. Attention is focused on the rather complex relationship between the museum asset and the management of the educational institution. Attention is drawn to the long struggle of museum workers to grant the Museum a full-fledged status, expand its staff and increase the funding of the unit. However, this struggle did not always have positive consequences (in the end, it was transformed into a department of the State Polytechnic Museum at NTUU «KPI»). It was found that during the «Soviet» era, the Museum mainly played the role of the ideological mouthpiece of the then ruling party; this state of affairs practically remained until Ukraine regained its independence. It has been proven that for some time two expositions on the history of the Communist Party of Ukraine coexisted: the «old» one with communist myths and the «new» one, which more or less corresponded to the needs of the post-colonial era.

Keywords: Ukraine, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», museum values, employee of museum, education.

Постановка проблеми. Традиційно музеї відіграють важливу роль у соціокультурних процесах будь-якої держави. Окрім того, вони беруть участь у процесі формування кадрового потенціалу країни. Особливо це стосується музеїв при навчальних закладах. В умовах непростих економічних перетворень і реформування освіти вивчення й аналіз розвитку музейної справи в Україні набуло актуальності. Привертає увагу історія «Музею історії КПІ» (нині – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»), котра може розглядатися як цікава і повчальна сторінка розвитку вітчизняного музеєзнавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовного дослідження з означеної проблематики нами не виявлено. В різних публікаціях незначної кількості дослідників, окрім іншого, зустрічається часткове (епізодичне) її висвітлення (скажімо, там іде мова про наукові результати роботи співробітників Музею історії КПІ, організацію наукових заходів) [1; 4; 18, с. 10–11; 3, с. 19; 6; 32; 2, с. 372–374; 5]. С. М. Ховричем у низці досліджень розкрито стан збереження фондів Музею історії КПІ наприкінці 1980-х рр., проблеми і перспективи його розвитку на початку ХХІ ст., оприлюднено список керівників музею тощо [33; 29, с. 59; 30–31; 28; 27, с. 82; 26]. Слід констатувати, на сьогодні немає узагальнюючої праці з історії музейної справи Київської політехніки (зокрема, про історію Музею історії КПІ).

Запропонована стаття є першою розвідкою з обраної теми. Основу джерельної бази дослідження склали неопубліковані архівні документи НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» та Державного політехнічного музею імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», які уперше введені до наукового обігу.

Мета статті: проаналізувати основні періоди розвитку Музею історії КПІ (1963–2009 рр.) і з'ясувати фактичну дату його заснування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне вивчення певного явища чи-то процесу потребує наукової розробки його періодизації, що дозволить об'єктивно й неупереджено простежити основні віхи та виділити закономірності. Наукова періодизація розвитку Музею історії КПІ розроблялася з дотриманням принципів історизму й об'єктивізму, а також із врахуванням того факту, що функціонування музейної установи зазвичай відбувається у взаємодії з процесами соціально-економічного, суспільно-політичного й культурного характеру певної країни.

На наш погляд, розвиток Музею історії КПІ доцільно поділити на два основних періоди:

I. 1963–1991 рр. – становлення та розвиток Музею історії КПІ за «совєтської» доби:

1. 1963–1985 рр. – організація Музею, формування концепції музейної експозиції: а) 1963–1980 рр. – організаційне становлення; б) 1980–1985 рр. – перейменування Музею, оновлення експозиції;

2. 1985–1991 рр. – юридичне та методичне забезпечення музею.

II. З 1991 р. – розвиток Музею в умовах відродженої самостійності України:

1. 1991–2001 рр. – реорганізація Музею, перетворення його в окрему структурну одиницю;

2. 2002 р. – введення Музею історії КПІ на правах відділу до складу новоствореного Державного політехнічного музею при НТУУ «КПІ», напередодні нових змін;

3. 2003–2008 рр. – період піднесення та кардинальних зрушень у пріоритетних напрямках роботи.

Наприкінці хрущовської «відлиги», напередодні відзначення помпезної ювілейної дати (Переяславська рада 1654 р.) відбулося народження нового

музею на базі Київської політехніки. Відтак там розпочався якісно новий етап музейної традиції. Зауважимо: рішення про заснування Музею було ухвалено не на рівні ректора, а на рівні проректора інституту. Так, 29 грудня 1963 р. відповідно до Наказу № 983 по інституту було засновано «Музей КПІ» [17]. Саме така назва зафіксована у згаданому Наказі.

Окремо зупинимося на питанні щодо визначення дати заснування Музею. Хоча йдеться про подію другої половини ХХ ст. (за Е. Тоффлером (1928–2016) – доба інформаційного суспільства), але через різнобій даних доволі складно дійти якогось конкретного висновку. В офіційних документах, наголосимо, викладені різні версії з цього приводу. Наприклад, у ключових документах (Паспорт і «Положення про музей історії Київського ордена Леніна політехнічного інституту імені 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції») зафіксована інша дата заснування Музею: 10 березня 1980 р. [11, арк. 2; 19, арк. 2].

Тепер проаналізуємо очевидні суперечності. Так, якщо у Паспорті зазначено, що музей заснували на підставі рішення лише ректорату інституту [11, арк. 2], то у Положенні – «...відповідно до рішення ректорату і парткому інституту...» [19, арк. 2]. Нагадаємо, Положення уклали після оформлення Паспорту (фактично Паспорт став підставою для написання і ухвалення Положення).

Щодо основної суперечності. Два музейні керівники (Тамара Федорівна Хомич, Алла Василівна Кубрицька) у своїх довідках і доповідній вказали лише одну дату заснування Музею історії КПІ – 1963 р. (щоправда, число і місяць не зазначили) [9; 8, арк. 1; 7, арк. 1]. Поділяємо цю думку музейників і схильні вважати офіційною датою його заснування – 29 грудня 1963 р. Наведемо конкретні аргументи на користь означеного твердження. По-перше, звернемося до першоджерела – Наказу № 983 від 29.12. 1963 р., зі змісту якого зрозуміло,

що засновники планували організувати музей історичного профілю: «Історія КПІ є багатющим матеріалом і має велике пізнавальне й виховне значення. Давно назріла потреба щодо систематизації і ознайомлення... колективу інституту й громадськості країни з... історичним минулим... інституту» [17, арк. 372]. І далі: «Зважаючи на цю потребу [щодо систематизації і ознайомлення політехніків й громадськості з історією КПІ – *Авт.*], ректорат інституту... вважають за необхідне створити Музей КПІ. В музеї КПІ історія інституту повинна бути представлена у вигляді розгорнутого історико-технічного і наукового показу розвитку й життя інституту...» [17, арк. 372]. Отже, керівництво вишу разом з партійним, профспілковим і комсомольським осередками прагнуло організувати музей з метою популяризації історичного минулого Київської політехніки (себто в «Музеї КПІ» мала бути висвітлена історія інституту), тому, як випливає зі змісту цитованого документу, йшлося про створення музею історії інституту. Навіть якщо Музей відчинив свої двері пізніше, це не скасовує факту його заснування в 1963 р. До речі, Політехнічний музей (м. Київ) був заснований у 1995 р., а почав працювати з 1998 р. На наше переконання, одного згаданого аргументу (Наказ № 983) достатньо, щоби припинити будь-які дискусії щодо сказаного. Та все ж наведемо ще кілька аргументів.

По-друге, в університетському архіві нами виявлено доволі цікавий документ, зміст якого дає підстави стверджувати: формулювання «Музей... створений відповідно до рішення... від 10.03.80 р...» [19, арк. 2] (Положення) суперечить важливому документу – Наказу ректора «Про оновлення експозиції музею історії КПІ» (10 лютого 1980 р.) [15], який був підписаний до «...рішення... від 10.03.80 р.» [19, арк. 2]. У Наказі «Про оновлення...» поставлене конкретне завдання: перебудувати вже існуючу експозицію Музею історії КПІ. Мовою документу: «З метою оновлення експозиції музею історії

КПІ НАКАЗУЮ... здійснити необхідні роботи щодо перебудови експозиції музею. <...> Всі роботи щодо оновлення експозиції музею завершити до 30 травня 1980 р.» [15]. З документу випливає простий факт: у лютому 1980 р. Музей історії КПІ функціонував, а його застаріла експозиція потребувала суттєвої модернізації.

По-третє, наведемо і такий доказ: у Наказі ректора № 88-4 від 30.05.1991 р. «Про розташування кімнати «Бойової слави» в музеї КПІ» у пункті 3 прямо зазначено: «Призначити директором музею КПІ Кубрицьку Аллу Василівну...» [16] (до речі, в документі стоїть підпис тоді ще першого проректора М. З. Згуровського). Оскільки у згаданому документі вжито назву «Музей КПІ», припускаємо, що ректор Петро Михайлович Таланчук (1987–1991) узяв до уваги саме Наказ № 983 від 29.12. 1963 р.; інакше б тут йшлося про «музей історії КПІ». Ймовірно, рішення керівництва інституту від 10 березня 1980 р. слід сприймати як звичайне перейменування підрозділу без зміни його профілю (це питання потребує окремого дослідження).

Згідно із Довідкою, підготовленою одним з музейних очільників А. В. Кубрицькою у 1996 р., Музей діяв як навчальна лабораторія кафедри історії КПКР, де працював лаборант відповідної кафедри [7, арк. 1]. Навіть у 1989 р. попередня керівниця Музею змушена була констатувати, що в інституті функціонував не повноцінний музей, а кімната з експонатами – своєрідна лабораторія кафедри історії КПКР [9]. Складною проблемою залишилося визначення статусу Музею, яку намагалися вирішити його керівники в різні роки. З певних причин цей процес затягнувся аж до 1991 р. Отже, не зважаючи на головні засади згаданого Наказу № 983, Музей не отримав дійсного, фактичного статусу окремої, повноцінної одиниці.

Це ускладнювало розвиток означеного музейного підрозділу. Натомість подальше розширення експозиції, а також нагородження дипломом УТОПК

(Українське товариство охорони пам'яток історії та культури) створили умови щодо виокремлення Музею в окремий структурний підрозділ, хоча і на нетривалий час. Інститутська кафедра історії КПРС залишила за собою ідеологічний та науково-методичний контроль над ним, штат якого формувався саме з її лаборантів. Лише на початку ХХІ ст. керівників Музею почали призначати із працівників з науковим ступенем, чим посилили науково-дослідницький і методичний рівень його роботи. Щоправда, невдовзі від цього знову відмовилися. Наслідки того були очевидні: науково-дослідницька робота майже згасла.

На наш погляд, визнання Музею історії КПІ поважною установою УТОПІК у середині 70-х рр. ХХ ст. засвідчило про позитивні зрушення в музейній справі інституту. Так, республіканський оргкомітет з проведення громадського огляду пам'ятників і пам'ятних місць «Великої Вітчизняної війни» нагородив Музей Ордена Леніна Політехнічного інституту м. Києва Дипломом ІІ-го ступеня за активну участь у республіканському громадському огляді пам'ятників і пам'ятних місць «Великої Вітчизняної війни» (Друга світова війна) з нагоди 30-річчя Перемоги (печатка правління УТОПІК УРСР); відповідний експонат зберігається в Політехнічному музеї.

Нові зрушення у розвитку Музею історії КПІ пов'язані з ректорством відомого «будівничого» КПІ, знаного адміністратора – Григорія Івановича Денисенка (1971–1987). Саме при ньому, не зважаючи на його непопулярні адміністративні заходи, здійснено колосальне територіальне розширення і вдосконалення навчально-методичної бази Політехніки, яка складає основу і понині (з деякими змінами). Тож не дивно, що одним із заходів адміністрації Г. І. Денисенка було й оновлення музейної експозиції, котра майже без особливих змін проіснувала до кінця ХХ ст. 10 лютого 1980 р. Г. І. Денисенко підписав Наказ № 31/1 «Про оновлення експозицій музею історії КПІ» [15].

Метою Наказу було приведення експозиції до рівня тодішніх стандартів. На той момент інститут досяг певних результатів у науково-освітній сфері, тому відображення цих результатів в експозиції було важливим пропагандистським завданням. Чітке рішення керівництва щодо відображення досягнень колективу Київської політехніки в музейній експозиції відповідало тодішній ситуації і не могло не бути реалізованим на практиці.

Майже через місяць енергійний «будівничий» укотре звернув погляд на Музей. Так, 10 березня 1980 р. навчальній лабораторії було надано статус Музею історії КПІ (розміщений у головному корпусі, загальна площа 3 кімнат – 147 кв. м., дві експозиційні зали – 132 кв. м.) [11, арк. 2; 19, арк. 2]. У »Положенні про музей історії Київського ордена Леніна політехнічного інституту імені 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції» зазначено: «Музей історії КПІ створений відповідно до рішення ректорату і парткому інституту від 10.03.80 р.» [19, арк. 2]. Отже, відповідно до «совєтських» традицій, ректорат і партком спільно ухвалили це рішення.

Новий етап у розвитку Музею історії КПІ розпочався із його офіційної реєстрації в лютому 1985 р. у головному управлінні культури при виконкомі Київського міськвиконкому (паспорт № 57, 18 лютого 1985 р.) [11]. Музей історії КПІ був зареєстрований за адресою: м. Київ-56, Брест-Литовський проспект, 39 (пізніше – проспект Перемоги, 37, нині – проспект Берестейський, 37). У паспорті зазначено: площа фондового приміщення становила 15 кв. м., загальна кількість експонатів – 902 одиниці, з них оригінальних – 165 од., представлених в експозиції – 702 од.

Через слабке матеріально-технічне забезпечення наприкінці 1980-х рр. музейний підрозділ вступив у фазу стагнації, здолати яку самотужки він, звісно, не міг. Ось чому тодішня очільниця Т. Ф. Хомич підготувала 6 червня 1989 р. Доповідну записку, в якій наполягала організувати комісію щодо «...створення

повноцінного музею історії КПІ...» [26, с. 306]. Цей документ нами детально проаналізований у іншій публікації [див.: 26, с. 305–306]. Відзначимо, що фактично зміст цієї Доповідної свідчить про кризу музейної справи в Політехніці приблизно з другої половини 1980-х рр.

Нами з'ясовано, що нові зміни у статусі Музею історії КПІ відбулися уже при наступному ректорові. Незадовго до складання своїх повноважень П. М. Таланчук посилює позиції Музею. 30 травня 1991 р. він запровадив посаду директора Музею історії КПІ; одночасно до складу Музею історії КПІ включено експозиції кімнати «Бойової слави» (наказ ректора № 88-4) [16]. Звідси, – відбулося і збільшення музейної площі, що можна вважати за доволі сприятливі тенденції в розвитку Музею. Названі зміни, вочевидь, мали б позитивно вплинути на роботу, але, всупереч очікуванням, піднесення не сталося.

Зважаючи на вищесказане, першим офіційним директором слід вважати старшого лаборанта кафедри історії КІРС А. В. Кубрицьку (1991–2001). Хоча з документів випливає і той факт, що Т. Ф. Хомич підписувалася також як директор (наприклад, у «Звіті та інформації про роботу музею історії КПІ за 1987 р.», «Доповідній записці проректору т. Синєкопу Ю. С.», 1989 р.) [10, арк. 1; 9]. Т. Ф. Хомич – старший лаборант кафедри історії КІРС, керівник Музею історії КПІ, нагороджена 2 медалями, одержала звання «Заслужений вчитель УРСР». Очевидець подій, колишній доцент кафедри історії, кандидат історичних наук Меланія Петрівна Бадрак стверджувала автору, що Т. Ф. Хомич практично не займалася Музеєм, основну роботу виконував інший співробітник.

На початку 90-х рр. ХХ ст. у країні відбулися надзвичайно глибокі соціально-економічні та політичні зміни. Як наслідок, українська нація вкотре здобула державну самостійність. Вважаємо, що перші роки випробовування

загартували націю. Натомість прорахунки та невдачі влади, слабкість демократичних сил мали загалом тяжкі наслідки для освіти й культури України. Лише потужні наукові та культурні центри держави змогли успішно подолати не прості перешкоди. Загальновідомо, одні з найуразливіших ділянок нашої держави – музейна, архівна й бібліотечна справи. В результаті об'єктивних і суб'єктивних причин названі сфери й досі потребують особливої уваги суспільства і влади. «Природно», що за роки самостійності України експозицію Музею історії КПП не вдалося належним чином модернізувати (передусім фінансові проблеми виявилися майже непереборними). Та навіть за такої ситуації були плюси: експозиція та музейні цінності збереглися, а значить – Музей продовжував функціонувати. І це, мабуть, є одним з найголовніших досягнень низки музеїв останніх десятиріч.

Після відновлення самостійності України не вдалося розробити конкретної концепції щодо подальшого розвитку Музею історії КПП. Виокремлюємо кілька підходів, що сформувалися у виші з цього приводу. Перший – збереження самостійності Музею історії КПП та одночасне функціонування новоствореного ДПМ (її прибічником була директорка Музею). Другий – злиття двох музеїв (позиція адміністрації університету, яка, врешті-решт, була реалізована). Тривалий час і перший, і другий варіанти вирішення питання викликали подекуди гострі суперечки. Можливо, доречно було б утворити на базі університету своєрідну корпорацію музеїв, підпорядкувавши їй Департаменту у справах музеїв НТУУ «КПІ».

Коли П. М. Таланчук став Міністром освіти України, інститут (університет) очолив (1992–2024) академік (з 1995 р.) Михайло Захарович Згуровський (пізніше також був Міністром, щоправда, при цьому зберіг за собою посаду ректора). Двома рішеннями Музей історії КПП перепідпорядкували ДПМ. Перша спроба виявилася не вдалою, оскільки ДПМ

лише у 1998 р. почав функціонувати. Внаслідок рішення Кабінету Міністрів України про створення ДПМ на базі НТУУ «КПІ» (29 травня 1995 р.) [20] 23 жовтня 1995 р. Музей історії КПІ введено до структури ДПМ (наказ ректора № 1 – 151, п. 7); одночасно для роботи дирекції ДПМ тимчасово виділено кімнату № 165 корпусу № 1 (п. 11) [12, арк. 1].

Злиттю двох музеїв перешкоджала керівниця А. В. Кубрицька, при якій, згідно документів, склалися доволі напружені стосунки із керівництвом вишу. Позаяк злиття штатів таки відбулося. Лише 27 лютого 2002 р. з'являється нове розпорядження ректора НТУУ «КПІ» за № 5 – 20, згідно з яким Музей історії КПІ остаточно закріпили у складі Державного політехнічного музею при НТУУ «КПІ» на правах відділу [22]. Замість посади «директор» запроваджено «завідувач». Завідувачем став доцент кафедри історії, кандидат історичних наук Петро Степанович Юр, який суто формально виконував покладені на нього обов'язки. Якихось змін чи нововведень не сталося, відбулося своєрідне консервування музейної роботи. Музей фактично перестав розвиватися. Деякий час керівництво ДПМ з недовірою ставилося до роботи відділу, побоювалося «автономії» колективу; виявлялися спроби обмежити його ініціативу. Натомість упродовж 2002 р. було створено так звану групу істориків, яка і стала базою кадрового потенціалу відділу: П. С. Юр, М. М. Бесхмельніцина (з квітня 2002 р. – молодший науковий співробітник, пізніше – науковий співробітник) та С. М. Ховрич (аспірант НТУУ «КПІ», спочатку перебував на посаді провідного інженера). Пізніше до відділу ввели: колишнього секретаря проректора з наукової роботи Валерію Василівну Півень (2003–2004 рр. – адміністратор, з 2004 р. – доглядач, з 2007 р. – технік, невдовзі – знову доглядач), кандидата технічних наук, ветерана Великої Вітчизняної війни (Другої світової війни) Михайла Сергійовича Самотрясова (2005–2007 рр. – інженер I категорії). Подальше розширення штату відділу припинилося.

У 2002 р. складений перший проєкт нового Положення про Музей історії КПП, пізніше він зазнав змін. Натомість справа до його ухвалення так і не дійшла, зокрема, через позицію керівництва ДПМ. У серпні того ж року С. М. Ховрич запропонував організувати музей історії гуртожитку та студмістечка університету [25].

З 1 січня 2003 р. фактично, а з 5 вересня 2003 р. офіційно [23], відділ очолив викладач кафедри історії Сергій Миколайович Ховрич (26 листопада 2004 р. – успішний захист кандидатської дисертації, з 25 жовтня 2007 р. – доцент кафедри історії НТУУ «КПІ»). З метою кращого сприйняття експозицій відвідувачами внесені деякі зміни. Скажімо, в експозиції, присвяченій Сергію Павловичу Корольову, змінено розташування предметів, зокрема, його особисті речі були розташовані в логічній послідовності, викладено цінний експонат – фотографію «С. Корольов і його мати» з автографом; в експозиції, присвяченій першому випуску КПП, – внесені часткові зміни, що дозволило досягти певного ефекту щодо сприйняття суті даної події; в експозицію, присвяченій воєнному лихоліттю, додано новий портрет і газету, змінено розташування експонатів. Виставлені нові експонати: два прилади німецького походження (використовувалися в КПП під час певних лабораторних занять орієнтовно у кінці XIX – на початку XX ст., можливо, передані з колишнього Інженерного музею (створеного Є. О. Патоном), табличка з автографом випускника КПП 1903 р., відомого вченого Павла Олексійовича Міняєва, макет турбореактивного двигуна (подарунок КПП від випускника 1931 р., академіка Архипа Михайловича Люльки) та альбом «А. М. Люлька». Окрім іншого, у приміщеннях наведено відповідний порядок, здійснено опис експонатів. 2007 р. вперше апробовано оглядову екскурсію по історичній частині території НТУУ «КПІ».

Зважаючи на особливий статус відділу «Музей історії КПП», 14 листопада 2003 р. дирекція ДПМ ухвалила розпорядження за № 23/03 про відзначення 40-річного ювілею Музею історії КПП, де, зокрема, зазначено: «...співробітники відділу «Музей історії КПП» С. М. Ховрич, М. М. Бесхмельніцина, В. В. Півень провели систематизацію експонатів по історії КПП, підготовчу роботу по створенню електронної бази даних «Випускники КПП», поповнили експозицію новими експонатами з історії КПП та надали історико-консультативну допомогу відвідувачам музею за їх особистими питаннями» [24]. Важливо було і те, що співробітники відділу практично вперше зробили спробу систематизувати інформацію з історії становлення та розвитку Музею. З цією метою вони виявили і документально підтвердили низку фактів, важливих для об'єктивного та більш повного розуміння складного процесу зародження й функціонування Музею історії КПП.

Цікаво, що місцезнаходження Музею в деяких документах різниться. Наприклад, у наказах ректорів різних років йдеться про кімнати №№ 165 і 166 [16; 13–14], у двох довідках директорки А. В. Кубрицької (23 січня і вересень 1996 р.) – аудиторії (у даному випадку слово «аудиторія» відповідає «кімнаті») №№ 165 і 167 [7, арк. 1; 8, арк. 1]. Очевидець, доглядач ДПМ Галина Олександрівна Феніна згадувала: А. В. Кубрицька часто повторювала, що лише через її труп Музей історії КПП покине головний корпус. Якби там не було, констатуємо той факт, що Наказ ректора № 4 – 118 від 8 липня 1998 р. з вимогою «Перевести музей історії КПП з кімнат №№ 165 та 166 учбового [навчального – *Авт.*] корпусу № 1 в корпус № 6 в приміщення Державного політехнічного музею. Термін до 15 вересня 1998 р.» [13] не був тоді виконаний. Виконавцями рішень щодо поглинання Політехнічним музеєм Музею історії КПП були директор ДПМ (2001–2006), доктор технічних наук, професор Леонід Олександрович Гріффен та його перші помічники.

2005 р. приміщення Музею історії КПІ в корпусі № 1 передано іншим організаціям. Зусиллями співробітників відділу та абітурієнтів університету, на виконання Наказу № 4-153 від 15.06.2005 р. [14], експозицію згорнуто і перенесено до корпусу № 6 (колишні майстерні, нині тут розміщений ДПМ та інші організації). В одному із пунктів цього Наказу зазначалося: «1. Перемістити Музей історії КПІ з кімнат №№ 165 та 166 навчального корпусу № 1 на площі Державного політехнічного музею НТУУ «КПІ» в приміщеннях корпусу № 6» [14]. Реекспозиція тривала упродовж червня – початку вересня 2005 р. Цими діями нарешті було покладено край співіснуванню двом антагоністичним експозиціям з історії КПІ, оскільки кожна з них відповідала духу двох епох – «совєтській» і сучасній. Таким чином, музейна експозиція з історії КПІ, створена ще за радянської доби, припинила існування, а нова (яка діяла в корпусі № 6) невдовзі скоротилася до одної зали (в другій залі створили експозицію, присвячену стрілецькій зброї).

Гострою проблемою для переважної більшості музеїв була (а подекуди і є) слабка матеріально-технічна база. У ті роки музейники були обмежені в доступі до всемережжя та інших інформаційних джерел, що ускладнювало й гальмувало їхню роботу, врешті-решт, не сприяло професійному росту наукових співробітників. Технічна модернізація музеїв відбувалася вкрай повільно, за окремих обставин – незадовільно. Позаяк у деяких навчальних закладах ситуація дещо змінилася. Скажімо, у 2006 р. відділ «Музей історії КПІ» був забезпечений комп'ютером, принтером, сканером, співробітники отримали доступ до інтернет-мережі.

На порядку денному стоїть питання щодо створення нової експозиції історії КПІ, а також віртуального Музею історії КПІ. Певно, настав час усім музеям вишів активно створювати віртуальні аналоги, а в найближчому майбутньому створити єдину мережу віртуальних музеїв України.

Російсько-українська війна (триває з 2014 р.) і, як результат, значні соціально-економічні труднощі в нашій державі завдали відчутного удару по музейній справі. Визнаючи той факт, що вітчизняні музеї (особливо при вишах) не здатні самотужки вирішити матеріально-фінансові проблеми, доречно здійснити владі невідкладні заходи щодо відчутної допомоги з пожвавлення музейного життя в країні. У довоєнний період ми вважали за благо для розвитку музейної справи, наприклад, створення Міністерства у справах музеїв України, яке здійснювало б опіку та загальну координацію музеїв усіх типів. Оскільки музейні установи найбільш вразливі та беззахисні перед обличчям беззаконня і зловживань окремих посадовців, на нашу думку, слід запровадити для музеїв вишів широку автономію.

Замість злиття, не виправданого об'єднання різних музеїв при конкретному виші доцільно створювати Асоціації або інші організації музеїв, які б не звужували, а, навпаки, – розширювали поле діяльності певного музею. Такі заходи сприятимуть створенню передумов розквіту музейної справи в Україні. У підготовленому нами проєкті резолюції учасників Круглого столу «Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України» (23–24 листопада 2007 р.), зокрема, сформульована така пропозиція: «Включити до державного реєстру всі музейні цінності ВНЗ України» [21, с. 91]. Можливо, це та інше дозволить відповідальним особам упорядкувати державний облік музейних експонатів, а також виробити дієву систему протидії щодо незаконного збуту культурних цінностей України.

Висновки. Таким чином, у даній статті досліджено раніше невідомі й маловідомі факти з історії музейної справи нині провідного вищого технічного навчального закладу України – НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»; це перше узагальнююче наукове дослідження з історії Музею КПІ. На підставі аналізу

ряду архівних і музейних документів нами чітко визначена офіційна дата його заснування – 29 грудня 1963 р.

Процес становлення і розвитку Музею історії КПІ доволі складний і небездоганий: тут проявилися і щирий ентузіазм музейників, і нерозуміння з боку деяких посадовців проблем і значення музею як своєрідного центру гартування духу студентської молоді. Привертає увагу тривала боротьба музейників за надання Музею повноцінного статусу, розширення його штату і збільшення фінансування; проте не завжди ця боротьба мала позитивні наслідки (врешті-решт, він був перетворений на відділ Державного політехнічного музею). Водночас подекуди вдавалося оновити музейну експозицію, що, напевно, розширило можливості Музею щодо збільшення аудиторії екскурсантів. За «совєтської» доби Музей виконував переважно роль ідеологічного рупора тодішньої правлячої партії; такий стан речей практично зберігся аж до відновлення самостійності Україною. Деякий час співіснували дві антагоністичні експозиції з історії КПІ: «стара» з компартійними мітами і «нова», яка більш-менш відповідала потребам вже постколоніальної доби.

Грунтовно вивчивши ряд документів, ми сформулювали першу наукову періодизацію історії Музею історії КПІ (1963–1991). Виокремили два основні періоди: 1) 1963–1991 рр. – становлення та розвиток Музею історії КПІ за «совєтської» доби; 2) з 1991 р. – розвиток Музею в умовах відновленої самостійності України. Пропонована періодизація значно полегшить дослідницьку роботу науковцям, адже чітко простежена історія музейного підрозділу. Історію Музею слід розглядати в контексті суспільно-політичних процесів різних епох, що стане чудовою ілюстрацією і до загальної, і регіональної історії Батьківщини. Надалі науковцям бажано зосередити увагу на поглибленому вивченні цих періодів; доречно з'ясувати, наприклад, зміни штату Музею у різні періоди його існування (йдеться про кількість і якість);

детально проаналізувати науково-дослідницький потенціал підрозділу з часу виникнення і дотепер тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Бесхмельніцина М. М. Дослідження героїчної спадщини учасників ВВв у відділі «Музей історії КПП». *Сторінки історії*: зб. наук. пр. 2005. Вип. 21. С. 16–17.
2. Бесхмельніцина М., Коптюх Ю., Паламарчук Н., Слюсаренко П. Наукові дослідження у Державному політехнічному музеї при НТУУ «КПІ» (1998 – 2008): історія, досвід. *Історія і сьогодення музею: головні аспекти діяльності, завдання, проблеми, рішення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 150-ї річниці заснування крайового музею в Чернівцях, Чернівці, 15–16 травня 2013 р. / Управл. к-ри Чернівецької ОДА, Чернівецький обл. краєзнавчий музей; редколегія: Затуловська О. (гол. ред. кол.), Танащик В. (відп. секр.) та ін. Чернівці: Букрек, 2013. С. 370–376.
3. Бесхмельніцина М. М., Паламарчук Н. І., Лисенко С. І., Коптюх Ю. В. Дослідження та експонування матеріалів про наукову, педагогічно-методичну діяльність викладачів КПП кінця XIX – початку XX ст. *Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України: науково-методичний аспект: До 110-річчя НТУУ «КПІ» та 45-річчя Музею історії КПП*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23–24 травня 2008 р. / укладач: С. М. Ховрич. Київ: ВПІ ВПК «Політехніка», 2008. С. 17–21.
4. Воронов С. О. Музей історії КПП – 45 років! *Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України: науково-методичний аспект: до 110-річчя НТУУ «КПІ» та 45-річчя Музею історії КПП*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. / укладач: С. М. Ховрич. Київ, 23–24 травня 2008 р. Київ: ВПІ ВПК «Політехніка», 2008. С. 8–10.
5. Губочкін М. Засідання круглого столу «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ – ОЧИМА МОЛОДІ». НІЕЗ «Переяслав»: вебсайт. URL: <http://niez.com.ua/news/730-круглий-стіл-»історія-україни—очима-молоді»-2> (дата звернення: 21.12.2020).
6. Коптюх Ю. В., Лисенко С. І. Музейники сучасної України – щирі і безкорисливі патріоти-ентузіасты. *Історія України – очима молоді. Практична допомога музеїв ВНЗ: До 110-річчя НТУУ «КПІ»*: матеріали 3-го Круглого столу, Київ, 17 листопада 2008 р. / МОН України, НТУУ «КПІ»; за редакцією С. М. Ховрича; укладач: С. М. Ховрич; редколегія: Ільченко М. Ю., Воронов С. О., Гуржій О. І., Ховрич С. М. (відп. ред.), Бесхмельніцина М. М., Півень В. В. та ін. Київ: НТУУ «КПІ», 2009. С. 70–72.
7. [Музей історії КПП. Довідка «Музей історії, бойової слави і трудової слави КПП – при Національному технічному університеті України «КПІ».

Довідку підготувала: директор музею історії бойової і трудової слави КПІ А. В. Кубрицька. Вересень 1996 р. Укр. м. Оригінал] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 4 арк.

8. [Музей історії КПІ. Довідка «Музей історії КПІ – при НТУУ «КПІ». Директор музею історії НТУУ «КПІ» А. Кубрицька. 23 січня 1996 р. Укр. м. Оригінал]//Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 2 арк.

9. [Музей історії КПІ. Доповідна записка директора музею історії КПІ Т. Ф. Хомич проректору т. Ю. С. Синєкопу, заступнику секретаря парткому КПІ Л. Л. Ткачук. 1989 р. Рос. м. Оригінал] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» (ДПМ імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»). 2 арк.

10. [Музей історії КПІ. Звіт та інформація про роботу музею історії КПІ за 1987 р. Директор музею Т. Ф. Хомич. Рос. м. Оригінал] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 4 арк.

11. [Музей історії КПІ. Паспорт музею історії Київського політехнічного інституту № 57. 18 лютого 1985 р. Укр. м. Оригінал] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» (ДПМ при НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»). 4 арк.

12. [Наказ № 1-151 від 23 жовтня 1995 р. «Про створення Державного політехнічного музею». Ректор М. З. Згуровський. Укр. м. Ксерокопія] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 2 арк.

13. [Наказ № 4-118 від 08.07. 1998 р. «Про перерозподіл приміщень в учбовому корпусі № 1 та переміщення музею історії КПІ в корпус № 6». Ректор М. З. Згуровський. Укр. м. Ксерокопія] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 1 арк.

14. [Наказ № 4-153 від 15.06. 2005 р. «Про переміщення підрозділів та закріплення приміщень в навчальних корпусах №№ 1 та 6». Ректор М. З. Згуровський. Укр. м. Ксерокопія] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 1 арк.

15. [Наказ № 31-1. Про оновлення експозиції музею історії КПІ. Ректор Г. І. Денисенко. 10 лютого 1980 р. Рос. м. Оригінал] //Архів НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». Арк. 161.

16. [Наказ № 88-4 від 30.05. 1991 р. «Про розташування кімнати «Бойової слави» в музеї КПІ». Ректор П. М. Таланчук. Укр. м. Ксерокопія] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 1 арк.

17. [Наказ № 983 по Київському ордену Леніна політехнічному інституту від 29.XII. 1963 р. Проректор інституту, доц. І. Х. Труш. Рос. м. Оригінал] //Архів НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». Арк. 372–373.

18. Писаревська Н. В. Досвід створення нового відділу ДПМ при НТУУ «КПІ». *Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України: науково-методичний аспект: до 110-річчя НТУУ «КПІ» та 45-річчя Музею історії КПІ* : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. / укладач: С. М. Ховрич ; відп. за вип. С. О. Воронов, Н. В. Писаревська, Київ, 23–24 травня 2008 р. Київ: ВПІ ВПК «Політехніка», 2008. С. 10–12.

19. [Положення про музей історії Київського ордену Леніна політехнічного інституту імені 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Затверджую: проректор КПІ В.В. Джемелінський. Погоджено: секретар парткому КПІ: М. К. Родіонов. Без дати. Рос. м. Оригінал]//Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 4 арк.

20. Постанова Кабінету Міністрів України № 360 від 29 травня 1995 р. «Про створення в м. Києві Державного політехнічного музею». В.о. Прем'єр-міністра України Є. Марчук, Міністр Кабінету Міністрів України В. Пустовойтенко. ВРУ: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.10.2024).

21. Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України: тези доповідей 2-го Круглого столу, Київ, 23–24 листопада 2007 р. / НТУУ «КПІ»; ДПМ при НТУУ «КПІ»; Музей історії КПІ ; відп. за випуск С. М. Ховрич. Київ: ВПІ ВПК «Політехніка», 2007. 92 с.

22. [Розпорядження № 5 – 20 від 27.02 2002 р. щодо подальшого функціонування Музею історії КПІ. Ректор М.З. Згуровський. Укр. м. Ксерокопія] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 1 арк.

23. [Розпорядження № 15/03 від 5 вересня 2003 р. по Державному політехнічному музею. Директор ДПМ Л. О. Гріффен. Укр. м. Оригінал] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 1 арк.

24. [Розпорядження № 23/03 від 14 листопада 2003 р. по Державному політехнічному музею. Директор Л. О. Гріффен. Укр. м. Оригінал] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 1 арк.

25. [Службова записка директору ДПМ при НТУУ «КПІ». Провідний інженер, аспірант С. М. Ховрич. 07.08. 2002 р. Укр. м. Оригінал] //Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 6 арк.

26. Ховрич С. Збереження музейних фондів Київської політехніки наприкінці 1980-х рр.: пропозиції музейників. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (до 95-річчя заснування Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»), Київ, 23–24 вересня 2021 р. / ред. кол.: О. В. Рудник (голова), В. Г. Чернець (співголова), С. В. Пивоваров (відп. ред.) та ін. Київ: Національний заповідник «Києво-Печерська лавра», Асоціація реставраторів України, 2021. С. 303–307. URL: https://www.academia.edu/60859820/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_2021?sm=b (дата звернення: 01.09.2024).

27. Ховрич С. Роль та значення музеїв вишів у формуванні єдиної національної ідентичності студентської молоді. *Волинський музейний вісник: наук. зб.: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель*: матеріали 3-го круглого столу, присвяченого 125-річчю заснування першого музейного закладу на Волині та 35-річчю встановлення Міжнародного дня музеїв, Луцьк, 16 травня 2012 р. Луцьк, 2012. Вип. 4. С. 80–84.

28. Ховрич С. М. Музей вишу – важливий осередок культурно-освітньої сфери держави Україна (на прикладі музею історії КПІ). *Жовківські читання 2011*: зб. ст. І-ї наук. конф. «Музей в сучасному світі», Жовква (Львів. обл), 26–27 серпня 2011 р. / Львів. галерея мистецтв. Львів: Вид-во «Растр-7», 2011. С. 124–127.

29. Ховрич С. М. Окремі аспекти проблем та перспектив сучасних технічних музеїв України. *Український технічний музей: історія, досвід, перспективи*: матеріали 4-ї Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 травня 2005 р. Київ: ЕКМО, 2005. С. 57–59.

30. Ховрич С. М. Перспективи розвитку музею історії КПІ на початку ХХІ ст. *Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України*: тези доповідей 2-го Круглого столу, Київ, 23–24 листопада 2007 р. / НТУУ «КПІ», ДПМ при НТУУ «КПІ», Музей історії КПІ; відп. за випуск С. М. Ховрич. Київ: ВПІ ВПК «Політехніка», 2007. С. 70–73.

31. Ховрич С. М. Підсумки Круглого столу музейників. *Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України: науково-методичний аспект: До 110-річчя НТУУ «КПІ» та 45-річчя Музею історії КПІ*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23 – 24 травня 2008 р. / укладач: С. М. Ховрич. Київ: ВПІ ВПК «Політехніка», 2008. С. 15–17.

32. Ховрич С. М., Коптюх Ю. В. Організація круглого столу «Музею історії КПІ – 40 років» (24 грудня 2003 р.): історія, досвід. *Історія України – очима молоді. Практична допомога музеїв ВНЗ: До 350-річчя Конотопської Битви*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 14–15 грудня 2009 р. / НТУУ «КПІ», Державний політехнічний музей; укладач: С. М. Ховрич; редколегія: Ільченко М. Ю., Воронов С. О., Міночкін А. І., Гуржій О. І., Ховрич С. М. (відп. редактор) та ін. Київ: ВПІ ВПК «Політехніка», 2009. С. 43–45.

33. Ховрич С. Н. Страницы музея истории КПИ (1963 – 2003). *Киевский вестник*: всеукр. утренняя газета. 23 декабря 2003. № 76 (5860). С. 2.

References

1. Beskhnelnitsyna, M. M. (2005). Doslidzhennia heroichnoi spadshchyny uchastnykiv VVv u viddili «Muzei istorii KPI» [The study of the heroic heritage of WWII participants in the «Museum of History of KPI» department]. *Storinky istorii* [Pages of history], no. 21, pp. 16–17 [In Ukrainian].

2. Beskhnelnitsyna, M., Koptiukh, Yu., Palamarchuk, N., Sliusarenko, P. (2013). Naukovi doslidzhennia u Derzhavnomu politekhnichnomu muzei pry NTUU «KPI» (1998 – 2008): istoriia, dosvid [Scientific research at the State Polytechnic Museum at NTUU «KPI» (1998 – 2008): history, experience]. *Istoriia i sohodennia muzeiu : holovni aspekty diialnosti, zavdannia, problemy, rishennia* [History and present of the museum: main aspects of activity, tasks, problems, solutions]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. do 150-i richnytsi zasnuvannia kraiovoho muzeiu v Chernivtsiakh, Chernivtsi, 15–16 travnia 2013 r. [materials of the All-Ukrainian science and practice conf. to the 150th anniversary of the founding of the regional museum in Chernivtsi, Chernivtsi, May 15-16, 2013]. Chernivtsi: Bukrek, pp. 370–376 [In Ukrainian].

3. Beskhnelnitsyna, M. M., Palamarchuk, N. I., Lysenko, S. I., Koptiukh, Yu. V. (2008). Doslidzhennia ta eksponuvannia materialiv pro naukovu, pedahohichno-metodychnu diialnist vykladachiv KPI kintsia XIX – pochatku XX st. [Research and exhibition of materials on the scientific, pedagogical and methodological activities of KPI teachers at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries]. *Problemy i perspektyvy rozvytku muzeiv VNZ Ukrainy: naukovometodychnyi aspekt: Do 110-richchia NTUU «KPI» ta 45-richchia Muzeiu istorii KPI: tezy dopovidei Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 23–24 travnia 2008 r. / ukladach: S. M. Khovrych* [Problems and perspectives of the development of museums of higher education institutions of Ukraine: scientific and methodological aspect: To the 110th anniversary of NTUU «KPI» and the 45th anniversary of the History Museum of KPI: abstracts of reports All-Ukrainian. science and practice conference, Kyiv, May 23-24, 2008 / compiler : S. M. Khovrych]. Kyiv, pp. 17–21 [In Ukrainian].

4. Voronov, S. O. (2008). Muzeiu istorii KPI – 45 rokiv! [The KPI History Museum is 45 years old!]. *Problemy i perspektyvy rozvytku muzeiv VNZ Ukrainy: naukovo-metodychnyi aspekt: Do 110-richchia NTUU «KPI» ta 45-richchia Muzeiu istorii KPI: tezy dopovidei Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 23 – 24 travnia 2008 r. / ukladach: S. M. Khovrych* [Problems and perspectives of the development of museums of higher education institutions of Ukraine: scientific and methodological aspect: To the 110th anniversary of NTUU «KPI» and the 45th anniversary of the History Museum of KPI: abstracts of reports All-Ukrainian. science and practice conference, Kyiv, May 23-24, 2008 / compiler: S. M. Khovrych]. Kyiv, pp. 8–10 [In Ukrainian].

5. Hubochkin, M. (2015). Zasedannia kruhloho stolu «ISTORIIA UKRAINY – OCHYMA MOLODI» [Meeting of the round table «HISTORY OF UKRAINE – EYES OF THE YOUTH»]. *NIEZ «Pereiaslav»*: vebste. URL: <http://niez.com.ua/news/730-круглий-стіл-»історія-україни—очима-молоді»-2> [In Ukrainian].

6. Koptiukh, Yu. V., Lysenko, S. I. (2009). Muzeinyky suchasnoi Ukrainy – shchyri i bezkoryslyvi patrioty-entuziasty [Museum workers of modern Ukraine are sincere and selfless enthusiastic patriots]. *Istoriia Ukrainy – ochyma molodi. Praktychna dopomoha muzeiv VNZ: Do 110-richchia NTUU «KPI»* [History of Ukraine – through the eyes of young people. Practical assistance of university museums: To the 110th anniversary of NTUU «KPI»]: materialy 3-ho Kruhloho stolu, Kyiv, 17 lystopada 2008 r. [materials of the 3rd Round Table, Kyiv, November 17, 2008] / za redaktsiieiu [edited by] S. M. Khovrycha ; ukladach : S. M. Khovrych ; redkolehiia : Ilchenko M. Yu., Voronov S. O., Hurzhii O. I., Khovrych S. M. (vidp. red.), Beskhnelnitsyna M. M., Piven V. V. ta in. Kyiv: NTUU «KPI», pp. 70–72 [In Ukrainian].

7. [Muzei istorii KPI. Dovidka «Muzei istorii, boiovoi slavy i trudovoi slavy KPI – pry Natsionalnomu tekhnichnomu universyteti Ukrainy «KPI». Dovidku pidhotuvala: dyrektor muzeiu istorii boiovoi i trudovoi slavy KPI A.V. Kubrytska. Veresen 1996 r. Ukr. m. Oryhinal] [KPI History Museum. Reference «KPI Museum of History, Military Glory and Labor Glory – at the National Technical University of Ukraine «KPI». The reference was prepared by: Director of the Museum of the History of Military and Labor Glory of the KPI A.V. Kubrytska. September 1996. in Ukrainian. Original] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

8. [Muzei istorii KPI. Dovidka «Muzei istorii KPI – pry NTUU «KPI». Dyrektor muzeiu istorii NTUU «KPI» A. Kubrytska. 23 sichnia 1996 r. Ukr. m. Oryhinal] [KPI History Museum. Reference «KPI History Museum – at NTUU «KPI». A. Kubrytska, director of the museum of history of NTUU «KPI». January

23, 1996. in Ukrainian. Original] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

9. [Muzei istorii KPI. Dopovidna zapyska dyrektora muzeiu istorii KPI T. F. Khomych prorektoru t. Yu.S. Syniekopu, zastupnyku sekretaria partkomu KPI L. L. Tkachuk. 1989 r. Ros. m. Oryhinal] [KPI History Museum. Report note from the director of the Museum of History of KPI, T.F. Khomych, to the vice-rector, T. Yu. S. Synekop, Deputy Secretary of the Party Committee of the Communist Party of Ukraine L. L. Tkachuk 1989. in Russian. Original] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Russian].

10. [Muzei istorii KPI. Zvit ta informatsiia pro robotu muzeiu istorii KPI za 1987 r. Dyrektor muzeiu T. F. Khomych. Ros. m. Oryhinal] [KPI History Museum. Report and information on the work of the KPI History Museum for 1987. Director of the museum T. F. Khomych. in Russian. Original] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Russian].

11. [Muzei istorii KPI. Pasport muzeiu istorii Kyivskoho politekhnichnoho instytutu № 57. 18 liutoho 1985 r. Ukr. m. Oryhinal] [KPI History Museum. Passport of the History Museum of the Kyiv Polytechnic Institute No. 57. February 18, 1985. in Ukrainian. Original] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

12. [Nakaz № 1-151 vid 23 zhovtnia 1995 r. «Pro stvorennia Derzhavnoho politekhnichnoho muzeiu». Rektor M. Z. Zghurovskyi. Ukr. m. Kserokopiia] [Order No. 1-151 dated October 23, 1995 «On the establishment of the State Polytechnic Museum». Rector M. Z. Zgurovsky. in Ukrainian, Photocopy] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

13. [Nakaz № 4-118 vid 08.07. 1998 r. «Pro pererozpodil prymishchen v uchbovomu korpusi № 1 ta peremishchennia muzeiu istorii KPI v korpus № 6». Rektor M. Z. Zghurovskyi. Ukr. m. Kserokopiia] [Order No. 4-118 dated 07.08. 1998. «On the redistribution of premises in educational building No. 1 and the relocation of the KPI history museum to building No. 6.» Rector M. Z. Zgurovsky. in Ukrainian. Photocopy] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

14. [Nakaz № 4-153 vid 15.06. 2005 r. «Pro peremishchennia pidrozdiliv ta zakriplennia prymishchen v navchalnykh korpusakh №№ 1 ta 6». Rektor M. Z. Zghurovskyi. Ukr. m. Kserokopiia] [Order No. 4-153 dated 15.06. 2005. «On the relocation of units and consolidation of premises in educational buildings No. 1 and 6.» Rektor M. Z. Zgurovsky. in Ukrainian. Photocopy] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

15. [Nakaz № 31-1. Pro onovlennia ekspozytsii muzeiu istorii KPI. Rektor H. I. Denysenko. 10 liutoho 1980 r. Ros. m. Oryhinal] [Order No. 31-1. About updating the exposition of the KPI History Museum. Rektor G.I. Denisenko. February 10, 1980. in Russian. Original] //Arkhiv NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Archive of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»]. [in Russian].

16. [Nakaz № 88-4 vid 30.05. 1991 r. «Pro roztashuvannia kimnaty «Boiovoi slavy» v muzei KPI». Rektor P. M. Talanchuk. Ukr. m. Kserokopiia] [Order No. 88-4 dated May 30. 1991. «On the location of the «Battle Glory» room in the KPI museum.» Rektor P. M. Talanchuk. in Ukrainian. Photocopy] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

17. [Nakaz № 983 po Kyivskomu ordena Lenina politekhnichnomu instytutu vid 29.XII. 1963 r. Prorektor instytutu, dots. I.Kh. Trush. Ros. m. Oryhinal] [Order No. 983 on the Kyiv Polytechnic Institute of the Order of Lenin dated 29.XII. 1963. Vice-rector of the institute, Assoc. I.H. Trush. in Russian. Original] //Arkhiv NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Archive of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Russian].

18. Pysarevska, N. V. (2008). Dosvid stvorennia novoho viddilu DPM pry NTUU «KPI» [The experience of creating a new DPM department at NTUU «KPI»]. *Problemy i perspektyvy rozvytku muzeiv VNZ Ukrainy: naukovo-metodychnyi aspekt: Do 110-richchia NTUU «KPI» ta 45-richchia Muzeiu istorii KPI: tezy dopovidei Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 23–24 travnia 2008 r. / ukladach: S. M. Khovrych* [Problems and perspectives of the development of museums of higher education institutions of Ukraine: scientific and methodological aspect: To the 110th anniversary of NTUU «KPI» and the 45th anniversary of the History Museum of KPI: abstracts of reports All-Ukrainian. science and practice conference, Kyiv, May 23-24, 2008 / compiler: S. M. Khovrych]. Kyiv: VPI VPK «Politekhnik», pp. 10–12 [In Ukrainian].

19. [Polozhennia pro muzei istorii Kyivskoho ordena Lenina politekhnichnoho instytutu imeni 50-richchia Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revoliutsii. Zatverdzhuiu: prorektor KPI V. V. Dzhemelinskyi. Pohodzheno: sekretar partkomu KPI: M.K. Rodionov. Bez daty. Ros. m. Oryhinal] [Regulations on the history museum of the Kyiv Order of Lenin Polytechnic Institute named after the 50th anniversary of the Great October Socialist Revolution. I approve: vice-rector of KPI V. V. Dzemelinsky Agreed: Secretary of the Party Committee of the Communist Party of Ukraine: M.K. Rodionov. Dateless. in Russian. Original] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Russian].

20. (1995). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 360 vid 29 travnia 1995 r. «Pro stvorennia v m. Kyievi Derzhavnogo politekhnichnoho muzeiu». V.o. Prem'ier-ministra Ukrainy Ye. Marchuk, Ministr Kabinetu Ministriv Ukrainy V. Pustovoitenko. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 360 dated May 29, 1995 «On the establishment of the State Polytechnic Museum in Kyiv». Acting Prime Minister of Ukraine E. Marchuk, Minister of the Cabinet of Ministers of Ukraine V. Pustovoytenko] VRU: website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-95-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

21. (2007). Problemy i perspektyvy rozvytku muzeiv VNZ Ukrainy [Problems and prospects of the development of museums of universities of Ukraine]: tezy dopovidei 2-ho Kruhloho stolu, Kyiv, 23–24 lystopada 2007 r. [theses of reports of the 2nd Round Table, Kyiv, November 23-24, 2007] / vidp. za vypusk [resp. for the release of] S. M. Khovrych. Kyiv [In Ukrainian].

22. [Rozporiadzhennia № 5 – 20 vid 27.02 2002 r. shchodo podalshoho funktsionuvannia Muzeiu istorii KPI. Rektor M. Z. Zghurovskyi. Ukr. m. Kserokopiia] [Decree No. 5 – 20 dated February 27, 2002 regarding the further functioning of the KPI History Museum. Rector M. Z. Zgurovsky. in Ukrainian. Photocopy] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

23. [Rozporiadzhennia № 15/03 vid 5 veresnia 2003 r. po Derzhavnomu politekhnichnomu muzeiu. Dyrektor DPM L. O. Hriffen. Ukr. m. Oryhinal] [Order No. 15/03 of September 5, 2003 on the State Polytechnic Museum. Director of DPM L. O. Griffen. Original] //Derzhavnyi politekhnichniy muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

24. [Rozporiadzhennia № 23/03 vid 14 lystopada 2003 r. po Derzhavnomu politekhnichnomu muzeiu. Dyrektor L. O. Hriffen. Ukr. m. Oryhinal] [Order No.

23/03 of November 14, 2003 on the State Polytechnic Museum. Director L. O. Griffen. Original] //Derzhavnyi politekhnichnyi muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

25. [Sluzhbova zapyska dyrektoru DPM pry NTUU «KPI». Providnyi inzhener, aspirant S. M. Khovrych. 07.08. 2002 r. Oryhinal] [Official note to the director of the DPM at NTUU «KPI». Leading engineer, graduate student S. M. Khovrych 07.08. 2002. Original] //Derzhavnyi politekhnichnyi muzei imeni Borysa Patona pry NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho» [Borys Paton State Polytechnic Museum at National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»] [In Ukrainian].

26. Khovrych, S. (2021). Zberezhennia muzeinykh fondiv Kyivskoi politekhniki naprykintsi 1980-kh rr.: propozytsii muzeinykh [Preservation of museum funds of the Kyiv Polytechnic at the end of the 1980s: proposals of museum staff]. *Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezhennia kulturnoi spadshchyny: aktualni vyklyky suchasnosti* [Museums and restoration in the context of preservation of cultural heritage: current challenges of modernity] : materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (do 95-richchia zasnuvannia Natsionalnoho zapovidnyka «Kyievo-Pecherska lavra»), Kyiv, 23–24 veresnia 2021 r. [materials of the VI International. science and practice conf. (to the 95th anniversary of the establishment of the National Reserve «Kyiv-Pechersk Lavra»), Kyiv, September 23-24, 2021]. Kyiv, pp. 303–307. URL:

https://www.academia.edu/60859820/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97_2021?sm=b

[In Ukrainian].

27. Khovrych, S. (2012). Rol ta znachennia muzeiv vyshiv u formuvanni yedynoi natsionalnoi identychnosti studentskoi molodi [The role and significance of higher education museums in the formation of a unified national identity of student youth]. *Volynskyi muzeinyi visnyk: nauk. zb.* [Volyn museum bulletin: Science. coll.]: *Muzei u doslidzhenni ta zberezhenni pam'iatok kulturnoi spadshchyny zakhidnoukrainskykh etnichnykh zemel* [Museums in research and preservation of cultural heritage monuments of Western Ukrainian ethnic lands] : materialy 3-ho kruhloho stolu, prysviachenoho 125-richchiu zasnuvannia pershoho muzeinoho zakladu na Volyni ta 35-richchiu vstanovlennia Mizhnarodnoho dnia muzeiv, Luts'k, 16 travnia 2012 r. [materials of the 3rd round table dedicated to the 125th anniversary of the foundation of the first museum institution in Volyn and the 35th anniversary of

the establishment of the International Museum Day, Lutsk, May 16, 2012]. Lutsk, no. 4, pp. 80–84 [In Ukrainian].

28. Khovrych, S. M. (2011). Muzei vyshu – vazhlyvyi osередok kulturno-osvitnoi sfery derzhavy Ukraina (na prykladi muzeiu istorii KPI) [The museum of the university is an important center of the cultural and educational sphere of the state of Ukraine (on the example of the KPI history museum)]. *Zhovkivski chytannia 2011* [Zhovki readings 2011]: zb. st. I-i nauk. konf. «Muzei v suchasnomu sviti», Zhovkva (Lviv. obl), 26–27 serpnia 2011 r. [coll. Art. 1st Sciences. conf. «Museum in the modern world», Zhovkva (Lviv region), August 26-27, 2011]. Lviv: Rastr-7, pp. 124–127 [In Ukrainian].

29. Khovrych, S. M. (2005). Okremi aspekty problem ta perspektyv suchasnykh tekhnichnykh muzeiv Ukrainy [Certain aspects of the problems and prospects of modern technical museums of Ukraine]. *Ukrainskyi tekhnichnyi muzei: istoriia, dosvid, perspektyvy* [Ukrainian Technical Museum: history, experience, prospects]: materialy 4-i Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 12–13 travnia 2005 r. [materials of the 4th All-Ukrainian science and practice conference, Kyiv, May 12-13, 2005]. Kyiv, pp. 57–59 [In Ukrainian].

30. Khovrych, S. M. (2007). Perspektyvy rozvytku muzeiu istorii KPI na pochatku XX st. [Prospects for the development of the KPI history museum at the beginning of the 21st century]. *Problemy i perspektyvy rozvytku muzeiv VNZ Ukrainy* [Problems and prospects of the development of museums of universities of Ukraine]: tezy dopovidei 2-ho Kruhloho stolu, Kyiv, 23–24 lystopada 2007 r. [theses of reports of the 2nd Round Table, Kyiv, November 23-24, 2007] / vidp. za vypusk [resp. for the release of] S. M. Khovrych. Kyiv, pp. 70–73 [In Ukrainian].

31. Khovrych, S. M. (2008). Pidsumky Kruhloho stolu muzeinykiv [The results of the round table of museum workers]. *Problemy i perspektyvy rozvytku muzeiv VNZ Ukrainy: nauково-metodychnyi aspekt: Do 110-richchia NTUU «KPI» ta 45-richchia Muzeiu istorii KPI*: tezy dopovidei Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 23–24 travnia 2008 r. / ukladach: S. M. Khovrych [Problems and perspectives of the development of museums of higher education institutions of Ukraine: scientific and methodological aspect: To the 110th anniversary of NTUU «KPI» and the 45th anniversary of the History Museum of KPI: abstracts of reports All-Ukrainian. science and practice conference, Kyiv, May 23-24, 2008 / compiler: S. M. Khovrych]. Kyiv, pp. 15–17 [In Ukrainian].

32. Khovrych, S. M., Koptiukh, Yu. V. (2009). Orhanizatsiia kruhloho stolu «Muzeiu istorii KPI – 40 rokiv» (24 hrudnia 2003 r.): istoriia, dosvid [Organization of the round table «KPI History Museum – 40 years» (December 24, 2003): history, experience]. *Istoriia Ukrainy – ochyma molodi. Praktychna dopomoha muzeiv VNZ: Do 350-richchia Konotopskoi Bytvy* [History of Ukraine – through the eyes of young people. Practical help of higher education museums: To the 350th anniversary of the Battle of Konotop]: tezy dopovidei Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 14–15 hrudnia

2009 r. [theses of the reports of the All-Ukrainian. science and practice conference, Kyiv, December 14-15, 2009] / ukladach : S. M. Khovrych; redkolehiia : Ilchenko M. Yu., Voronov S. O., Minochkin A. I., Hurzhii O. I., Khovrych S. M. (vidp. redaktor) ta in. [compiler: S. M. Khovrych; editorial board: Ilchenko M. Yu., Voronov S. O., Minochkin A. I., Gurzhii O. I., Khovrych S. M. (corresponding editor) and others]. Kyiv, pp. 43–45 [In Ukrainian].

33. Khovrych, S. N. (2003). Stranitsy muzeya istorii KPI (1963–2003) [Pages of the KPI History Museum (1963–2003)]. *Kievskiy vestnik*, no. 76 (5860), p. 2 [In Russian].

Надійшла до редакції: 16.09.2024 р.